

נאמנגב גיליון מס' 39

ח' בטבת תשפ"ג, 01 בינואר 2023

ביטאון נאמני מחוז דרום, מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

תכנון מחלף סוף תוואי כביש 6 דרומה ובתווך מוסתר מכל עין - בית הביטחון נבטים

דבר היו"ר

לחברי ועדת דרום ונאמני השימור שלומות,
עונה זו של החורף שנחת עלינו בעוצמה גבוהה בשבוע האחרון, נדמה לעיתים כפרק זמן משמים בלוח השנה הכללי. אלא שדווקא ימים אלה נוצרים בחובם כמה מימי הזיכרון ההיסטורי הגדולים בעם ישראל וארץ - ישראל.
בימים שבין חג החנוכה ויום י' בטבת, מזכירים לנו שנה בשנה את החובה לעסוק במורשת, לשמרה ולהנציחה על מנת לשמר את זיכרון אירועי העבר, "למען תספרו לדור אחרון". עם בראשית העיסוק במורשת ושימור במאה העשרים דיברנו בעיקר על שימור המורשת הפיזית והאדריכלית, הרי שכיום במאה ה-22, אנו מקדישים תשומת - לב יתירה גם לשימור "מורשת בלתי מוחשית", מורשת רוחנית. בארץ כבר פועלים לא מעט מוסדות, כגון: הספרייה הלאומית, מוזיאון ישראל, יד יצחק ב - צבי, הסינמטק, ארכיון האדריכלות ועוד, לשימור האוצרות התרבותיים והרוחניים של החיים בארץ - ישראל לתקופותיה. תהליכים אלה אינם פוסחים אף על המועצה לשימור אתרים בכלל ועל מחוז דרום בפרט. ישובים ואתרים שונים ברחבי המחוז כבר הצטרפו ליזמות מגוונות של שימור המורשת הבלתי - מוחשית לכאורה, על מנת להפוך אותה ככלי זמין ושימושי לשוחרי המורשת, אנשי חינוך וחוקרים. יש לקוות שתהליך זה ילך ויתרחב, יעמיק ויחלחל ויכלול מגזרים שונים העוסקים בתחומים מגוונים של מורשת רוחנית במחוזותינו. דוגמא יפה לפעולה מעין זאת היא מפעלם של גואל דרורי ומיכל מונטל בהקמת 'צלמניה' בבאר שבע - ראו רשימה הנשענת על פעלם.
על מנת להשיג מטרות אלה, יש להרחיב את פעילותינו ואת שורת המתנדבים, שכן מלאכה רבה עוד לפנינו ואל לנו לצפות שהמוסדות הרשמיים יקיפו את כל הנדרש בתחום זה.
בברכת חן הארץ
אבי ששון

לחברי ועדת דרום ונאמני השימור שלומות,

עונה זו של החורף שנחת עלינו בעוצמה גבוהה בשבוע האחרון, נדמה לעיתים כפרק זמן משמים בלוח השנה הכללי. אלא שדווקא ימים אלה נוצרים בחובם כמה מימי הזיכרון ההיסטורי הגדולים בעם ישראל וארץ-ישראל. בימים שבין חג החנוכה ויום י' בטבת, מזכירים לנו שנה בשנה, את החובה לעסוק במורשת, לשמרה ולהנציחה על מנת לשמר את זיכרון ארועי העבר, "למען תספרו לדור אחרון". עם בראשית העיסוק במורשת ושימור במאה העשרים דיברנו בעיקר על שימור המורשת הפיזית והאדריכלית, הרי שכיום במאה ה-21, אנו מקדישים תשומת לב יתירה גם לשימור "מורשת בלתי מוחשית", מורשת רוחנית. בארץ כבר פועלים לא מעט מוסדות, כגון: הספרייה הלאומית, מוזיאון ישראל, יד יצחק ב-צבי, הסינמטק, ארכיון האדריכלות ועוד, לשימור האוצרות תרבותיים והרוחניים של החיים בארץ-ישראל לתקופותיה. תהליכים אלה אינם פוסחים אף על המועצה לשימור אתרים בכלל ועל

מחוז דרום בפרט. ישובים ואתרים שונים ברחבי המחוז כבר הצטרפו ליוזמות מגוונות של שימור המורשת הבלתי מוחשית לכאורה, על מנת להפוך אותה ככלי זמין ושימושי לשוחרי המורשת, אנשי חינוך וחוקרים. יש לקוות שתהליך זה ילך ויתרחב, יעמיק ויחלחל ויכלול מגזרים שונים העוסקים בתחומים מגוונים של מורשת רוחנית במחוזותינו. דוגמא יפה לפעולה מעין זה היא מפעלם של גואל דרורי ומיכל מונטל בהקמת 'צלמניה' בבאר שבע. ראו רשימה הנשענת על פעלם.

על מנת להשיג מטרות אלה יש להרחיב את פעילותינו ואת שורת המתנדבים, שכן מלאכה רבה עוד לפנינו ואל לנו לצפות שהמוסדות הרשמיים יקיפו את כל הנדרש בתחום זה. בברכת חן הארץ

הביטאון יוצא לאור על ידי ועדת מחוז דרום של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

עורך ראשי ועיצוב: עפר יוגב

עורך מדעי: פרופ' אבי ששון

הגהה: דן גזית

חברי המערכת: פרופ' אבי ששון, גד סובול, דן גזית, מריה

מצרפי, עפר יוגב

כתובת המערכת: המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

רח' מורדי הגיטאות 47 באר שבע

דבר מנהלת המחוז

אנו נכנסים כעת לשנה אזרחית חדשה – 2023, ומתוך התבוננות וסיכום השנה עולות מספר תובנות ותהיות: על מה אנו נלחמים ועבור מי?

בזמן האחרון זכיתי לתמיכה רחבה מציבור הבאר-שבעיים שנרתמו להצלת 'המכון לחקר הנגב' - המקום שעליו כתבתי רבות בפרסומי 'נאמגב' הקודמים. בעזרת הציבור שעבד או גר בשכונה ג' הסמוכה ומי שזכה להכיר את המקום מקרוב, הגשנו התנגדות ציבורית בשיתוף עם פרופ' יוסי מזרחי ובתמיכת מעל 200 איש! - ביניהם פרופסורים, דוקטורים, פעילים חברתיים משכונה ג' ופעילים חברתיים בבאר שבע שאכפת להם מהעיר ומהמורשת שלה.

לפני הדיון בהתנגדויות שהתקיים במשרדי לשכת התכנון של מחוז הדרום בקרית הממשלה, ערכנו הפגנה בהשתתפות הפעילים. נכנסנו לדיון בתוכנית שמציגה את עצמה כתוכנית שמשמרת את המקום, אך למעשה לא הצליחה לזהות את המאפיינים הייחודיים שחשוב לשמור עליהם. לדוגמא, הצמחייה בעלת המטען הגנטי שאוקלמה ופותחה במקום על מנת לשמש כתוצר חקלאי שיאפשר לחיות ולהתפרנס מחקלאות באזורי הנגב הצחיחים; כך גם המעבדה בה פותחה השיטה המובילה היום בעולם להתפלת מי ים – לא ישמרו!

בין אותם צמחים, שמפרנסים היום משפחות, קיבוצים ומושבים שלמים בנגב ובערבה, ממתגת את ישראל כמובילה תעשיית החוחובה, הגידול הבולט בסטארט-אפ החקלאי להפרכת השממה של הנגב. במהלך הדיון הוצגו גם התנגדויות של האוניברסיטה (שהתחילה את קיומה במכון לחקר הנגב). האוניברסיטה הגישה התנגדות כדי לקבל הכנסות מהמיגדלים שיקומו במקום. לא עניין אותה המקום או הערכים או זה שהמכון לחקר הנגב, והמחקרים שנעשו ונעשים בו, ייעלמו; עניין אותה רק הפן הכלכלי ולא הערכי. כאשר הוקם המכון, הגיעו אליו חוקרים מהטכניון, ממכון ויצמן ברחובות ומהאוניברסיטה העברית

בירושלים. שלושת המוסדות האלה, לעומת אוניברסיטת בן גוריון, מכבדות את המורשת והשורשים שלהן ושומרות על הצמחייה המחקרית ההיסטורית המהווה חלק מההוויה ומהמורשת המדעית שלהן. אך לא כך הדבר בבאר שבע. הטיעון המרכזי שאותו ביקשנו להציג לחברי הוועדה, עסק בעובדה שהתנו כנית שהוכנה - לא כללה סקר בוטאני שיזהה את הצמחייה ההיסטורית, מאפייניה, איכותה וייחודיותה. זה כשלעצמו מהווה פגם מהותי בתהליך התכנון - כיוון שלערכי התכנית לא היה את כל המידע הנדרש על מנת לבחון את ערכי המקום, מה חשוב לשמור בו ומה לא. לפיכך, נספח השימור, שנערך ע"י אדריכלית שימור, התרכז בעיקר בשלושה מבנים (מבנה משרדי החוקרים, ושני מבני מעבדות שבהם נמצאת גם המעבדה שבה פותחה השיטה להתפלת מי-ים). המבנים הללו סומנו לשימור ולהגנה מרחבית, כולל השטחים הפתוחים שביניהם. המכון נוסד ועסק במחקרים שימושיים - שהתבצעו מחוץ למבנים אלה. לכן הערכים המדעיים, שחשוב לשמור עליהם, אינם מצויים רק בין 4 הקירות, אלא גם מחוץ להם. נציגי העירייה והוועדה שדנה בהתנגדויות סיירו במקום בליווי הסבריו המפורטים של פרופ' יוסי מזרחי, ונדהמו לגלות את הצמחייה הייחודית שטופחה ופותחה במקום, ואף קבעו בהחלטות ההפקדה כי לצמחייה שבמתחם יש ערך רב מאוד. ערך זה ניתן לכמת גם בכסף, שכן האוניברסיטה נהנית עד היום מההכנסות על הפטנטים שיצאו מהמקום. ואחרי הכל, המתכננים התבקשו להכין סקר עצים, כמתחייב בחוק, ולא נתנו הנחייה לסקור את כל הצמחייה - שכן הצמחים המדבריים הם שיחים (כמו החוחובה) וקקטוסים (כמו הפיטאיה והקובו והסברס). בדיוני הוועדה ביקש פרופ' מזרחי לשמור על המורשת של המקום ולהקים במקום מוזיאונים שיספרו על החשיבות של המחקר ויחנכו את דור העתיד ליזמות, יישימות והגשמת הרעיונות. אך לצערי, איני בטוחה שבקשתו תכובד על ידי הנוכחים, שכן נדמה היה שכל מה שמעניין את רובם הוא בעיקר הכסף שיצמיחו המגדלים שיוקמו במתחם.

אנו לא נתייאש ונמשיך להילחם על הערכים והעקרונות שלדעתנו חובה להנחיל לדורות הבאים. גם אם רוב הציבור היום עסוק בהישרדות היומיומית ואין לו זמן להתעסק בנושאים כמו שימור ושיפור המרחב הציבורי, עדיין יש אנשים שאכפת להם ויפעלו יחד איתנו למען אותם עקרונות שעליהם הוקמה המדינה ולמען שיפור פני העתיד של סביבת המגורים שלהם.

אנו נזכיר למקבלי ההחלטות שהם נועדו לשרת את הציבור ולא את כרישי הנדל"ן שסוגרים את הדברים מאחורי הקלעים.

חשוב לי להודות לכל מי שעוזר ומסייע במאבק שלנו, ובעיקר לפעילים הנאמנים של באר שבע, ובמיוחד לפרופ' יוסי מזרחי שהיה מהמדענים החלוצים הראשונים שנרתמו לקריאתו של דוד בן-גוריון (והיה שכן שלו בשדה בוקר), להגיע למכון לחקר הנגב ולחקור את צפונותיו. פרופ' מזרחי טיפח במשך שנים מדענים וחוקרים הממשיכים עד היום לחקור ולפתח חקלאות במדבר, על מנת להפריח את השממה של הנגב.

בגיליון זה:

- צ'ינצ' מינוט - פוטו רצח הרומני מרחוב הרצל
- זמורות ואשישים
- המוסד החינוכי אשר היה בקיבוץ נגבה
- קסם החפצים

- עדות אישית, זאב בארי
- קדמוניות שכונת אל - הוזייל
- כלום סמוק דמה של הנערה מדמו של הנער?

מריה מצרפי
מנהלת המחוז

צ'ינצ' מינוט - פוטו רצח הרומני מרחוב הרצל

בשנת 1965 נפתחה במקיף א' בבאר שבע, המקיף היחיד בעיר באותה שנה, מגמת הצילום הראשונה והיחידה בארץ. לפועה מנצל, מנהלת בית הספר, מי שהייתה המורה לעברית של קפקא, הייתה דרך מקורית לגייס תלמידים למגמה החדשה שהיא החליטה לפתוח. לאחר שפגשה באופנבקר, המפקח הארצי על המגמות הטכנולוגיות, מסתובב בחצר בית הספר בשעות לא שגרתיות ושאלה אותו למעשיו שם, הוא הסביר לה שהוא בודק אפשרות להקים את המגמה לצילום הראשונה בישראל. פועה מיד קיבלה החלטה שהיא הכתובת למגמה חדשנית זו.

היא הסתובבה בחצר בית הספר, ובקולה הצלול והרועם היא קראה לי, כמו לשאר חברי לכיתה, להתייצב בפניה והודיעה לי כי אני הולך ללמוד במגמה החדשה - המגמה לצילום.

אמרתי לה "לא! מה פתאום? הורי יוצאי בבל ואני הולך ללמוד במגמה ריאלית" כמובן שכשפועה מחליטה זה מתקיים, וכך התגלגלתי למגמה לצילום ולמדתי אצל דוד אולמר שהחדיר בי את האהבה, הראייה וההסתכלות הייחודית דרך כוונת הראיה של המצלמה.

דוד הטיל עלינו, תלמידי המגמה, תרגילים שונים וביניהם הוא ביקש מאיתנו לצלם בעלי מלאכה בעיר העתיקה.

יצאתי לחפש כאלה ומצאתי את מריאן הרשקו, הצלם שכולם קראו לו "פוטו רצח הרומני". הוא עמד ליד משרד הפנים, בפינת הרחובות הרצל-העצמאות, שבקומתו העליונה הוצאו תעודות שונות לתושבי העיר.

בהתחלה, גורשתי ע"י הצלם בהתזת מים מהדלי שהיה לרגליו, כי הוא חשב שאני בא לגנוב ממנו סודות מקצוע. לאט לאט התקרבו האחד אל השני ומידי פעם הייתי "יורד העירה" כדי לצלמו בעבודתו. הוא סיפר לי כי החל משנת 1950 הוא מגיע למקום זה, בחורף או בקיץ, ומצלם את תושבי העיר והסביבה צילומי פורטרט שישמשו בתעודות הזהות, בדרכונים ובמסמכים רשמיים אחרים. הוא הוסיף וסיפר לי כי הוא בנה את המצלמה שלו בעזרת חבריו הנגרים הרומנים, ושהיא משמשת אותו גם כחדר חושך לפיתוח התמונות ב"צ'ינצ'-מינוט" (תרגום מרומנית: חמש דקות).

למעשה, תוך חצי שעה מרגע הצילום במצלמה המיוחדת שלו, שהייתה גם חדר חושך, הוא פיתח את נגטיב הנייר שצילם, ולאחר כמה דקות היה מצלם שוב את נגטיב הנייר ומקבל תמונת פוזיטיב, אותה, כשהיא עדיין רטובה מהשטיפה בדלי שלרגליו, מסר ללקוח המצולם. צילומים אלה, בגלל איכותם הירודה נקראו "פוטו-רצח" מאחר ובתמונה, המצולם נראה כמו רוצח סדרתי והצילום - כאילו לקוח מספר דיוקנאות הפושעים והקלסטרונים של המשטרה.

לאחר פטירתו של מריאן, פניתי לאלמנתו מינה, וביקשתי לרכוש את המצלמה. היא מאד שמחה למסור לי אותה, תמורת שני שטרות בשווי הכי גבוה בשוק, איתם חיה כשלושה

חודשים. המצלמה עברה אחר כבוד לאכסון בחדר האוסף של המצלמות שלי, עד היום שבו אקים את חלום מוזיאון המצלמות שרדף אותי שנים רבות.

המצלמה מוצגת כיום במוזיאון המצלמות של ה"צלמנייה" בבאר שבע, בדיוק במצב בו המצלמה צילמה את הצילום האחרון, ומריאן, מריאן עומד לו בגודל טבעי ומלא, בצילום שצילמתי, בפטיו של ה"צלמנייה" ומשגיח על האורחים המגיעים לשם.

כתב: גואל דרורי, יקיר העיר, יו"ר הנהלת פורום יקירי העיר, יו"ר ועדת באר שבע לשימור, הוגה, מקים ואוצר בית ה"צלמנייה" ומנהלה הפדגוגי והאומנותי.

הצלמנייה, רחוב האבות 63 באר שבע.

טלפון להזמנת סיורים לקבוצות: 052-2767113 או 054-4606496

זמורות ואשישים / ישראל זיסק ויובל נבו

לאחר מלחמת העצמאות חזרו אנשי ניצנים לאזור הקרבות. עדות אחד מהם (או אחת מהן): "עד למעבר למקום ההתיישבות החדש נאחזנו בסמוך, במקום הקרוי "סוראני" ("נטיעות הדרום" דהיום). היה זה במאי 1949. לשם הגיעו הבחורים וקומץ בחורות (האמהות והילדים נשארו מספר חודשים בכפר שמריהו). ב"סוראני" התקיימו מגן-ירק, שטחי-בעל-פלחה, כבשים, רפת קטנה ופרדס. בינתיים הכשרנו את המקום המיועד. עקרנו את כל הפרדס שהיה במקום, הכשרנו את הקרקע והתחלנו לבנות את 11 הבתים הראשונים, מספר צריפים ואת צריף חדר-האוכל. ב-1950 עברנו מ"סוראני" לניצנים החדשה".

חוה חקלאית של פרדסים ומטעים בשם "זמורות" נוסדה בשנת 1954 באזור שבין משואות-יצחק וקבוץ ניצנים, בסמוך לחוות "נטיעות הדרום", בשטח המועצה האזורית "באר טוביה". בראשית דרכה נקראה החווה בית-דראס ב' (מושב גבעתי הסמוך נקרא בראשיתו בית-דראס א') החווה היתה שייכת ל"סוכנות היהודית", אך בפועל הוקמה על ידי "החברה דרום אמריקאית להתיישבות ותעשייה" (חברה שמוצאה מארגנטינה, שמנתה כ-80 משפחות). ראשוני אנשיה עלו לישראל, היו תושבי רחובות והתגוררו בשמונה בתים סמוכים בדרך יבנה בעיר. המשרד הראשי של החווה היה בעיר רחובות (ברחוב הרצל פינת דרך יבנה, ליד מכון ויצמן). שטח החווה היה 1500 דונם והיא סיפקה עבודה ופרנסה לעולים החדשים תושבי האזור. גידלו בה ענבים, משמשים, שזיפים, אגסים, תפוחי עץ, כותנה, מלונים ועוד. האגרונום היה ישי איזנברג (נכדו של אהרון איזנברג מייסד רחובות), המפקח על הפרדסים מטעם הסוכנות היה משה ארנבוים (ארנבון) ומנהל החווה היה מרקוס המבורג, תושב רחובות. בשנת 1960 דווח על תוכניות להגדלת הישוב מ-80 משפחות ל-120 שיבואו מארגנטינה, הגדלת שטחי החקלאות ל-2500 דונם מטעים ו-3,000 דונם כרם ונשירים. כמו כן תוכניות להקמת שני מפעלים: יקב ובית חרושת לשימורי-פרי. (הבוקר, 17.6.60). התוכניות לא יצאו לפועל עקב קשיים כלכליים. החווה התפרקה בסביבות מלחמת יום הכיפורים, עקב אי-כדאיות כלכלית. לאחר התפרקותה נמכרה החווה לחברת חק"ל. אדמות החווה חולקו למושבים גבעתי, תלמי יחיאל, חצב ונווה אילן. בשנת 1973 פנה א. אזולאי מטעם גרעין צעירים מקרית-מלאכי להתיישב בזמורות. הגרעין נענה בשלילה על-ידי המחלקה להתיישבות בנימוק שהמקום מיועד להקמת מושב חקלאי-תעשייתי לעולים מגרזיה. הגרעין הופנה לקדמה הנטושה באותה עת (דבר, 9.2.1973).

לאחר פינוי ימית בשנת 1982 הייתה תוכנית להקים את הישוב נתיב העשרה בזמורות, אך התוכנית לא אושרה (מעריב 28/8/80).

נכדיו של מרקוס המבורג, זאב ועודד לרמן, הקימו בנגב ליד עבדת, חוות בודדים בשם: "זמורות עבדת", ובכך הנציחו את השם "זמורות".

אחרי-כן היה ניסיון להקים במקום מושב בשם זמורות. נבנה במקום מגדל מים ו-12 בתים, אך הניסיון נכשל לאחר תקופה קצרה. מגדל המים ושתי בארות מים הם השרידים היחידים לאותה תקופה. חוות "נטיעות-הדרום"/"אשכולות"- הוקמה ע"י חברת "נטיעות הדרום" ליד קבוץ ניצנים החדש, ב-1951, על שטח של 3200 דונם. גידלו בה ענבי-"סולטנינה" (ללא גרעינים, שהובאו מקפריסין) ופרדסים. המנהלים היו: יהושע גפני (בשנים 54-1951), שמחה אמב"ש ("אני מאמין באמונה שלימה", אביהן של אורה הרצוג וסוזי אבן, סבו של יצחק-בוז'י הרצוג) ומשה הרמתי (איש "ההגנה" "והמוסד"). ברוך צ'יז'יק (1884-1955), מראשוני הבוטנאים בארץ ישראל, במכתב אחרון (25.7.1955) עליו הספיק לענות כשבוע לפני מותו, התבקש על-ידי ועדת השמות לתת שם עברי לישוב שיוקם ממזרח לניצנים החדשה (חוות "נטיעות הדרום"). ברוך הביא מקורות בוטניים, גאוגרפיים, תנ"כיים, מהמשנה ומהתלמוד. "סמכוני באשישות" (משיר השירים ב',ה') ופרשנות של רש"י: "עתה כמידת חולים באשישי ענבים או באשישות סולת נקיה", ומגיע למסקנה: "וכך יש לקרוא ליישוב שיעסוק בגידול ענבים לתעשיית צימוקים בשם "אשישים" או "נחלת אשישים". ("ברוך בנתיבותיו" עמ' 65).

סמוך למקום החווה קיימת שמורת הטבע – בריכת זמורות (שלולית-חורף זמורות) מצפון למשואות יצחק. המקום סמוך לאפיק נחל לכיש. בשמורה שהוכרזה ביולי 2007, ישנה בריכה עונתית המתמלאת בחורף במי גשמים ובנגר עילי. המים המצטברים בה מגיעים לעומק 1.5 מטר. הבריכה מחזיקה מים עד אמצע הקיץ. בבריכה התפתחה צמחייה אופיינית הכוללת צמחי מים וגם מינים אופייניים של חסרי חוליות. השמורה כוללת את שרידי היישוב הערבי בית דראס אשר היה גדול ועויין מאד, ונכבש על ידי חטיבת גבעתי במלחמת העצמאות בשנת תש"ח. בקצה מושב גבעתי הסמוך לשם ניצבת אנדרטה לציון כיבוש הכפר. באותו אזור קיימת מערת עטלפים, "חורשת תמר" ו"חורשת ארנון" לזכר בני משואות יצחק. קרוב לשם, בקצה כביש שרות למאגר זמורות/ גרנות של חברת 'מקורות', חברת "מקורות" הקימה בשנת 2004 מתקן להתפלת מים "גרנות". ליד המאגרים באזור זמורות גודר שטח של מאות דונמים לטובת ייצור חשמל סולארי: "פארק סולרי זמורות". הביארה של "סוראני", בה התיישבו אנשי ניצנים כמחנה זמני לאחר סיום מלחמת העצמאות, היתה שייכת למשפחה שמוצאה מהעיר צור בלבנון. לאחר המלחמה הם היו "נפקדים" ונכסיהם הולאמו. מבנה נוסף השייך למשפחת סוראני היה בתוך קבוץ ניצנים. הוא נהרס, הבאר לידו נסתמה ונשארה בריכת נוי עם מזרקה. (ראיון עם בני וידאל, ניצנים).

ציוני דרך בחייו של מרקוס המבורג: נולד ברוסיה בשנת 1904 לרחל ויוסף. בשנת 1913 עברה המשפחה לארגנטינה, שם התיישבו באזור של חווה יהודית חקלאית בשם: "קולוניה-רוסה", היה זה אזור מדברי ליד נהר גדול. בחווה שמרו שבת וכשרות, גידלו כרמים ועצי פרי. בארגנטינה התחתן מרקוס עם אניטה ונולדו להם שתי בנות: לאה ובתיה. בשנת 1953 עלו ארצה והתיישבו בקיבוץ דגניה א', אך כעבור תקופה קצרה עזבו את הקיבוץ ועברו לעיר רחובות. ברחובות התארגנה קבוצת חברים יוצאי דרום אמריקה וביחד הקימו את "החברה דרום אמריקאית להתיישבות ותעשייה" ואת חוות זמורות. לאחר פרוק החווה יצא מרקוס לגמלאות והיה פעיל בבית הכנסת השכונתי בעיר רחובות. מרקוס נפטר בתאריך 4/07/2001 בגיל 97 ונקבר בעיר מגוריו.

מקורות ותודות:

מאמר של ישראל זיסק/ מידע מעמוד ענן/מפות באדיבות אבי נבון/קהילנט קבוץ ניצנים/בני וידאל, קבוץ ניצנים/אתר עתונות יהודית/הספר: "ברוך בנתיבותיו", מאת שרה צ'ז'יק, ספריית השדה, 1965, תל-אביב.

המוסד החינוכי אשר היה בקיבוץ נגבה

מאת: ישראל זיסק

83 שנים מלאו לקיבוץ נגבה.

קיבוץ נגבה: שכנתנו מדרום ושותפתנו לגד"ש דגנים.

מאמר זה נכתב על המוסד החינוכי, או בקיצור: "המוסד", אשר היה בנגבה בשנותיו הראשונות.

המוסד הוקם על המשבצת שכיום ממוקמת בו שכונת ההרחבה.

מגדל המים הישן הסמוך לכביש, הוא השריד היחיד שנותר מאותה תקופה שלפני הקמת המוסד

המוסד החינוכי בנגבה נבנה מיד לאחר מלחמת העצמאות.

בעונת הקיץ של שנת תשי"י (יוני 1950), הונחה אבן הפינה למוסד החינוכי. הוא נפתח בחודש אלול תשי"י (ספטמבר 1950), כאשר הקבוצה הראשונה בו הייתה קבוצת "השחר" שהתחילה אז את כיתה ז'. המוסד הוקם בזכות תרומתם של "קרן היסוד" ו"הדסה".

חונכת הבית של "בניני הדסה" הייתה בשנת תשי"א (1951).

אז הוצב שלט ובו נכתב: "בניני הדסה למען עליית הנוער. מוסד חינוכי על שם מגיני נגבה".

המוסד עבר למשכן הקבע בתאריך: י"ז באדר א' תשי"א (1951).

בשיתוף של נגבה עם עליית הנוער. היו שם תלמידים ניצולי שואה מאירופה לצד תלמידים מעדות המזרח - יוצאי פרס, מצרים ועוד.

בעלון נגבה של אותם ימים, משה מקבוצת עומר כתב: "לאחר שנתיים בנגבה. אנו באנו מארצות שונות: מצפון אפריקה, מאסיה ומאירופה.

היינו בהתחלה מפוזרים במקומות שונים בצרפת ובמרוקו.

עוד בחו"ל החלטנו להתיישב בקיבוץ והנה, באמת עשינו זאת. אחרי שעברנו מקומות שונים והרבה נסיעות הגענו לנגבה. חלק מאיתנו כמעט ולא ידעו לדבר עברית.

חלק מהילדים שבאו מצפון אפריקה דברו צרפתית ושפות שונות אחרות. לאחר שיחות משותפות ומאמצים רבים הגענו לידי זה שנפסיק בכלל לדבר שפות אחרות חוץ מעברית.

בשנה הראשונה להיותנו כאן היה הריב חיזיון נפרץ בינינו, אך אחרי התקופה הראשונה, תקופת ההתחלה, נפסקו כל המריבות.

התחלנו ללמוד. היו חברים שלמדו פחות והיו כאלו שלמדו יותר, לאלה הראשונים היתה מרים (צביאלי) מורתנו עוזרת בכל השטחים. אחרי זמן קצר עמדנו על רמה שווה פחות או יותר בנושאים.

בחשבון היו עוד ילדים אחרים שפיגרו אבל גם הם השתדלו להשיג את הרמה הכללית של הקבוצה. כך המשכנו את לימודינו עד סוף שנת תשי"ג.

אנו מודים מאד לעזרתה של מרים מבואנו לנגבה ועד היום הזה. נקווה שנמשיך את לימודינו ושנשיג את מטרותנו אשר הצבנו לעצמנו".

להלן שמות הקבוצות לפי גילאים אשר היו במוסד:

השחר: למדה בשנים 1951-1956, היתה מורכבת מילדי נגבה, רוחמה וכפר מנחם,

עומר (ילדים מעליית הנוער), 1953-1956, להבות (נגבה, גת) סער (רוחמה, כפר מנחם ויד מרדכי), 1953-1958, לפיד (כפר מנחם, גת, יד מרדכי), לפיד 1954-1959, מעיין (נגבה) - התלמיד דניאל שולץ ז"ל, נולד באביב תש"א (1941) ונהרג בתאונת דרכים בתאריך: כ"ד באלול תשי"ט (1959) בהיותו בכיתה י"ב. בן 18 שנים היה במותו. הובא למנוחת עולמים בנגבה. "תהא נשמתו צרורה בצרור החיים". אמן.

כפירים (עליית הנוער אשר התמזגו עם מעיין), 1955-1960, אילן (בני רוחמה), שנת 1954-1957. אלון, 1957-1962, אורן, 1958-1963. עופר, 1959-1964.

שלהבת – ילדי עליית הנוער מפולין שעלו ארצה בסוף שנות החמישים, הצטרפו בכיתה ה', והמשיכו במוסד. 1960-1965, נבטים/ניצנים (שובל-בית קמה) משנת 1960-1964. איילים, 1963-1968, זית, 1964-1969, מרגנית, 1966-1969, זמיר/תומר (עליית הנוער). 1968-1969.

בכל הקבוצות היו ילדי חוץ.

במתחם המוסד היו מספר מבנים:

חדר אוכל, חמישה צריפים, חדרי מגורים, כיתות, ספרייה על שמו של יעקב ארנון ז"ל, שנהרג 1948 בגבעה 113 ממערב לנגבה, אשר תרמו הוריו עליזה ואבא-שמואל ז"ל. גבעה 113 נקראה לימים: גבעת ארנון.

מעבדה לכימיה על שם הרי שרביט, הוקמה בשנת תשט"ז (1956). סדנא לנגרות ולמלאכת יד. מקלחת ציבורית, מקלט, גן ירק, פינת חי, מגדל מים. מזכירות המוסד ישבה בחדרים שבמגדל המים.

במוסד היה גם משק חקלאי: סדרנית עבודה היתה מרים רכטר. המדריך החקלאי היה מהקיבוץ. בגן הירק גידלו שלל ירקות, בין השאר: עגבניות, מלפפונים, גזר, צנון ועוד.

כמו כן היו: לול תרנגולות, דיר עיזים עם כעשרים עיזים שהתלמידים היו חולבים ביד.

תרנגולי הודו, טווסים וסוס ששימש להובלות.

המורים היו בעיקר מהקיבוצים אשר למדו בנגבה: נגבה, כפר מנחם, יד מרדכי, רוחמה וגת.

מרבית הקיבוצים שלחו רק את הקבוצות הבוגרות ומיד ניגשו לבנות מוסדות בכל קיבוץ וקיבוץ.

הקיבוצים שובל ובית קמה שלחו את בוגריהם למוסד בשנת תש"ך (1960). הם סיימו כיתה י' ואז חזרו למוסד שהוקם בשובל.

החל משנת תשכ"ה (1965) היה המוסד רק של נגבה אך הוא הלך ודעך מבחינת כמות החניכים ונסגר אחרי ארבע שנים.

המוסד החינוכי פעל עד סוף שנת תשכ"ט (1969), אז סיימה את כיתת י"ב קבוצת זית.

סיבת הסגירה: הקיבוצים רצו שילדי הקיבוץ ילמדו בקיבוציהם.

ילדי קיבוץ נגבה עברו ללמוד בבית הספר צפית שבכפר מנחם.

בטקס סיום הלימודים במוסד נכתב והוקרא שיר סיום:

בית א':

כאן הערב אחים

נפרדות הדרכים

ועומד כל אחד

קצת נרגש ונפחד.

בית ב':

ועדיין זוכרים

את אותם נעורים

שהותירו בלב

גם שמחה וכאב.

לחיים חדשים

פעמינו נשים

ונשובה הלום

בימות השלום.

לימים הטובים שליוונו הלום

שלום שלום.

מתוך עלון המוסד: "בנתיב הדרום".

להלן שמות בוגרי המוסד החינוכי נגבה אשר נפלו במערכות ישראל:

סגן נחשון גל ז"ל מקיבוץ גת. נפל כטייס חיל האויר כאשר מטוסו התרסק בעין יהב. כ"ה בתשרי תשכ"א (1960).

סגן עמרם בן חורין ז"ל מכפר מנחם נפל במלחמת ששת הימים; חטיבת גולני; כ"ז באייר תשכ"ז (1967).

גדי שרוני ז"ל מקיבוץ בית קמה נפל במבצע כראמה. כ"א באדר תשכ"ח (1968).

דני גביש ז"ל מקיבוץ בית קמה נפל במלחמת ההתשה; סיירת שקד. ל' בשבט תשכ"ט (1969).

סגן ארנון ליטבק ז"ל מקיבוץ נגבה; מלחמת ההתשה, חיל השריון. ה' בחשון תשל"א (1970).

סגן אלוף יגאל ז'פקו ז"ל; היה ילד חוץ בנגבה. נפל במלחמת יום הכיפורים. י"א בתשרי תשל"ד (1973). חיל השריון.

רמי רויף ז"ל מקיבוץ גת. נפל במלחמת יום הכיפורים. כ"ד בתשרי תשל"ד (1973).

שלמה שלו ז"ל מקיבוץ נגבה. כ"ג באייר תשמ"ב (1982). חיל רגלים.

"במותם ציוו לנו את החיים".

"תהא נשמתם צרורה בצרור החיים".

אמן.

יאה וראוי להציב שלט ליד מגדל המים הישן (הסמוך לכביש)

אשר יספר את סיפורו של המוסד.

קסם החפצים/ גדעון רגולסקי

תנו כבוד לחפצים

לחפצים יש זיכרון ארוך

החמימות הסבל והרוך

דבקים בהם ללא מנוח.

הם לא יתנו לך להתאושש,

הם לא יתנו לך לברוח,

תמיד תוכל לשוב ולמשש אותם.

לחפצים יש כוח.

נעמי שמר

בשימור המורשת, שזה מעיסוקנו, יש מספר תחומים. מורשת לא מוחשית כמו שפה, מזיקה, ידע ומורשת מוחשית של מבנים, מקומות, וחפצים. הפעם נעסוק בחפצים שהיו בבתים, באוהלים, במחסות הסלע, בדרכים, במחנות העבודה, ליד קידוחי המים והנפט ולאורך הכבישים והדרכים שנשללו. נעסוק בחפצים האישיים שהיו סמוכים לאנשים שאת מורשתם אנו רוצים לשמור ובכלי העבודה. כיום נמצא אותם בעיקר באתרי הפסולת אך לא רק שם. החפצים הפשוטים והיומיומיים של פעם הפכו במרוצת הזמן לזיכרונות וגעגועים וידע שנעלם.

אך המעבר מהבנליה לנוסטלגיה לא הייטיב עם החפצים.

כשאנו מבקרים באתרי מורשת הם נראים עקרים וחסרי חיים ללא הכלים, התמונות והאביזרים שהיו בהם. גם אם נוסיף מציאות מדומה, בטכנולוגיות המתקדמות ביותר, כמקובל באתרי מורשת משודרגים, המגע עם החפצים מיוחד, מחמם את הלב ומקרר אותנו להוויה של החיים שהיו באתר בו אנו נמצאים.

שרידות החפצים במדבר גבוהה בהשוואה לאזורים גשומים, אך גם כאן, חומרים אורגניים כנייר, בד, עץ ועור מתכלים מהר יותר ממתכות, זכוכית, חרסינה, חרס או גומי. לאורך הזמן חלק מהחפצים שורדים וחלק נעלמים. כמעט לכל חפץ ערך כלשהו, וגם אם נמצא רק שברים ממנו. החפצים נמצאים כמעט בכל מקום, אך בעיקר במזבלאות שתיפקדו לאורך תקופה קצרה ולא התערבבו עם שאריות מאוחרות יותר. כמו כן הן לא עברו תהליכי הרס של שריפה וכיסוי של עפר בעזרת טרקטור. כך הן הפכו להיות מעין קפסולות של זמן, לשמחת המלקטים החרוצים..

פעמים רבות, כשנתקלים בפריט ישן, רוצים לדעת מי השתמש בו. מי היה האדם האחרון שאחז בו. אם זה בקבוק שתיה, אנו מדמים את תחושת הרוויה של הלוגם מפעם. אם זאת נעל שתוקנה עם סוליה מצמיג ישן, אנו מדמים את מגע הרגל עם הגומי הגס. אם אלו חלקי מתכת של מזוודה שהייתה עשויה מעור ועץ, מאותן מזוודות שעולים ופליטי שואה הגיעו עימן ארצה, עולות השאלות -איפה הייתה המזוודה עד שהושלכה במדבר? מה חוותה המזוודה? מי נשא אותה?

החפצים נותנים סוג של חיים לזיכרון ולסביבה בה הם נמצאו. הם נותנים לנו מגע קרוב לאנשים שחיו בארץ הזאת. עם היו אלו בדווים או ערבים שנתפסים כסוג של "ילידים", אם היו אלו עולים חדשים ואולי בני הארץ.

בעולם המסורתי רוב החפצים הוכנו ע"י המשתמש או בבתי מלאכה. בעולם המודרני, רוב החפצים נוצרו בבתי חרושת. חפצים מסורתיים, מציגים את היכולת הטכנית של מי שהכין אותם ואת החומרים שעמדו לרשותו. במדבר היו מעט אפשרויות מן הסתם. האומנים המסורתיים השתמשו באבן, עץ, חרס, צמר ומתכת לפעמים. בפריטים אפשר לראות את היכולת הטכנית והאומנותית של היוצר.

את החפצים במדבר אני מחלק לשתי קבוצות עיקריות:

1. חפצים מודרניים שהובאו למדבר מתרבות חומרית עשירה שעברה את המהפכה התעשייתית.
2. חפצים מסורתיים. שנוצרו במדבר מחומריהם ובכלים מסורתיים, גם אם נוצרו במהלך העשורים האחרונים.

יש כמובן, טווח השקה וחפיפה בין הקבוצות, כאשר פריטים מודרניים היו בשימוש בעולם המסורתי. בכיוון ההפוך אינני מכיר שימוש כזה. אם כי ניתן למצוא, בסביבות מגורים זמניים, מזמנים מודרניים אלתורים ושימוש מישני בחפצים וכלים.

ניתן לומר שהנגב ובעיקר חלקיו המזרחיים, התחבר מבחינה טכנולוגית ותרבותית לעולם המודרני רק בסוף מלחמת העולם הראשונה. אז גם החלו להגיע לאזור חומרים, כלים וחפצים חדשים בכמות גדולה ובעלות נמוכה עם כלי הרכב. הגלגל מופיע בנגב רק בסוף המלחמה הגדולה. מפת ניוקומב המפורסמת של הנגב (1914), מתארת שבילים ודרכי שיירות ולכן ערכה להכרת תוואי הדרכים הקדומות עצום, אך אין היא מתארת כבישים ודרכי רכב. במהלך המלחמה, הקצין הגרמני, שמונה לפקד על הכוחות התורכיים בדרום ארץ ישראל, קרס פון קרסנשטיין מסייר בנגב רכוב על גמל או סוס. עיקר הדרכים בדרום נסללות בסוף שנות העשרים תחילת השלושים, של המאה שעברה.

להלן מספר חפצים והסיפורים הנלווים אליהם, שנוכל בעזרתם להתחבר לכתוב.

חפצים שהובאו למדבר

דלי מנדטורי זה נמצא בעין ימלוח. הוא עשוי פח משובח עם שכבת גלבון ששמרה עליו היטב. למרות מליחות הקרקע, הדלי עם מעט קורוזיה. חלקי הדלי מחוברים בניטים היטב. על גבי הפח שרידי בטון וטיח שמרמזים על סוגי העבודות, בהן הדלי לקח חלק. כמו כן יש עליו שכבת צבע חום בהיר, גוון שזכה לכינוי דונקל וויס, במשמעות לבן כהה, אצל יוצאי גרמניה. גוון שהיה מקובל בצבא הבריטי ביחידות שפעלו במדבר. הכיתוב באנגלית P.W.D. public works department מע"צ המנדטורית. הבדווים כנראה היו האחרונים שהשתמשו בדלי לצורכיהם.

דליים אלו ודומים להם תפקדו גם לאחר קום המדינה

ספל פח זה מוכר לי מביתי כבר מראשית חיי. את הספל אמא שלי מרגלית, שהייתה ממייסדות קיבוץ דורות, מצאה בסוף השבת השחורה (1946). קיבוץ דורות הוא ראשון הישובים העבריים בנגב (דצמבר 1941). על גבי ספל האימאיל מתנוסס סמל המשטרה הפלסטינית (PP) עם כתר המלכה. המשטרה המנדטורית, הגיעה למקום במטרה למצוא נשק. נשק לא נמצא מאחר והוסתר היטב. בחלקו מחוץ לישוב ובחלקו באוהל של בדווי חובב ציון. ספל צנוע זה מספר סיפור גדול לקיבוץ דורות ולכל ישראל.

חמת ברזנט

חמת הברזנט נמצאה בערבה והייתה כנראה בשימוש בצה"ל בשנותיו הראשונות. באחת התמונות המוכרות, ממבצע עובדה, רואים את חיילי צה"ל שואבים מים מבאר עודד בנחל ערוד, עם חמת דומה. קובעי הגרב, הכובע האוסטרלי, קובע ההיטלמאכר, הפאטס והשינלים נותנים חיים ומידע לאירוע.

המימיות מספרות, את ההיסטוריה שלנו כאן במזרח התיכון. כל מימיה וסיפורה, כל מימיה והמלחמה שלה..

- מימית אלומיניום מצופה בעץ לבד, מהצבא האוסטרו הונגרי ממלחמת העולם הראשונה. הגיעה ארצה בשנות השלושים עם חלוץ, ששירת בצבא הקייזר בצעירותו ואף נפל בשבי הרוסי (סבא בוימל).

- מימיה תורכית שנמצאה בדרום הערבה. עשויה פח והלחמות בדיל. ייצור כלי קיבול בדרך זאת היה מאוד נפוץ בעבר. גם הג'ריקנים הראשונים שהוכנו בבתי מלאכה בבאר שבע, בזמן המלחמה, בהכנות ללחימה בסיני נעשו כך. המימיה שימשה בצבא התורכי בסוף המאה המאה 19 תחילת המאה ה
- מימיה משנות הארבעים והחמישים. עשויה פח מצופה באימאיל עם פקק מעץ. נאספה באתר פסולת בבאב אל וואד.
- מימיה רוסית שנמצאה בסיני ועברה לשימוש הבדווים. עד שבקבוקי הפלסטיק החדשים, עם ההברגה הטובה דחקו אותה למזבלה.

בקבוקי הבירה המנדטורים ובקבוקי שתיה קלה שימשו בראשית ימי המדינה, בעיקר בימי הצנע, להכנת כוסות ע"י חיתוך וליטוש מוקפד. הם נמצאו בצפון הערבה. הכוס השנייה משמאל היא מבקבוק של משקה קל מתוצרת עברית. מעניין תיאור מרנין לב, של מנחם תלמי, מביקורו במחנה העובדים בעין חוסוב, בספרו "מדן ועד אילת" 1954 בעמוד 224: "הבירה הקוצפת כבר מוצבת על השולחן בכוסות העשויות מבקבוקים". תיאור שמעניק חיים ושמחה עם סיפור לכוסות.

ספלים מפח מצופה אימייל, ספלי חרסינה וספל אלומיניום ממחנות העובדים בערבה ובכביש דימונה סדום. הספלים נאספו במקומות בהם החלוצים סללו כבישים, פרצו דרכים, קדחו בארות וקדחו בקדחת בתחילת שנות החמישים. פריטים קטנים של יומיום של אנשים פשוטים עם סיפור לאומי גדול. עציצים מבטון וחרס שנמצאו באזור עין חוסוב, כנראה מהמשתלה שהוקמה שם בראשית שנות החמישים. בכתובים מופיע, שניסו לגדל מגוון גדול של צמחים בערבה. לחקלאות, גינון, נוי והצללה. גידלו עצים מיובאים וגם עצים מקומיים בעיקר אשל ושיטה. חלק מהעצים ליד האתר בעין חוסוב, הם מזמן זה. לאורך הדרך המנדטורית, מזהים גומות בכמה קטעים, בהם שתלו עצים. חפצי ברזל אלו, שני פטישים ושני ראשי קידוח, נאספו ממכרה הברזל ברכס מנוחה בנחל שברים, שממנו נלקחו עופרות ברזל לבדיקת כדאיות ההפקה, ומהדרך המנדטורית בערבה. שם ניפצו אבנים והתאימו אותן אחת לשנייה. עופרות הברזל נתגלו במהלך סקרים בראשית שנות הארבעים ביוזמת ממשלת המנדט. אחרי קום המדינה, חמ"ד (חיל מדע) המשיך את המחקרים. אך ברזל לא נכרה שם מסחרית. נמצאו שני מכרות ומספר בורות דגימה ברכס מנוחה.

פצים ממשכנות ערב

קערות חרס ומכתשים מעץ אשל נאספו באזור המגורים, ליד מכרה המנגן באום בוגמה בסיני. החפצים שימשו את הפועלים במקום, שהביאו את כלי הבית עמם. החומר של הקערות, מכיל רסק של אבנים לחיזוק המרקם בדומה לחרס מקומי מתקופות קדומות בנגב. הכלים הוכנו ללא אובניים. מכתשי העץ קלים לנשיאה ואינם שבירים. החפצים מייצגים טכניקות מסורתיות של הכנת חפצים מעץ וחומר. ספלון קפה זעיר (פינג'אן) שהובא למדבר ונמצא בסיני. הספלון נשבר ותוקן במומחיות עם פסי ברזל ואלומיניום, כנראה ע"י נורי בעל ידי זהב וסבלנות רבה. הספלון נמצא זרוק אחרי שפיסת חרס נשרה ממנו. מזכיר את השיר של נעמי שמר "אין שלם יותר מספלון שבור".

מעל שמונה מחרשות ולהבי מחרשה נמצאו בערבה. דבר המעיד על קיום חקלאות בעל, במדבר צחיח קיצון. בתמונה ליד המחרשות, יש דקר שנועד להסרת הבוץ בעת החריש מלהב המחרשה. נהגו לחרוש ולזרוע אחרי הגשם החזק הראשון בשדה שחלקו היה מכוסה

בבוץ. מתוך ניסיון שכך יש סיכוי טוב להשיג יותר יבול. להבי המחרשה, במידות שונות, בהתאם להתנגדות וטיב הקרקע.

נאספו גם מגלים בפרופילים שונים, המעידים על קציר של גידולים שונים ועשבים להכנת מלאי מזון למקנה. עיקר החקלאות כנראה הייתה מיועדת להזנת בעלי חיים. גידלו בעיקר שעורה שהיא עמידה ליובש ולזריעה מאוחרת. נמצאו מספר חלקות חקלאיות עם סימני חריש וקווי אבן. בעבודת מחקר בנושא, בהובלת ד"ר אילן סתווי, נמצא שהחלקה העתיקה ביותר היא בת אלף שלוש מאות שנה. למרות שתרבות מזרע הייתה מוכרת במדבר כנראה כבר מסוף הניאולית (שבעת אלפים שנה לפני זמננו).

קערות עץ אלו קרויות גדח ונמצאו בערבה התיכונה. הן הוכנו מעצי שיטה ואשל. כלי עץ אלו שימשו לחליבת נאקות בעיקר. הכלי המאורך אפשר חליבה בצד אחד של הנאקה בזמן שהבכר יונק בצד השני. בדרך זאת הנאקה משתפת פעולה היטב עם החולב.

המילה קדח הקשורה לאש (הקדיח את תבשילו...) נובעת מצורת העיבוד של העצה הקשה, ע"י הבערתה עם גחל ואז היו מפוררים את העצה החוצה. הכלי מימין מלאכתו לא הושלמה.

כלי נגינה בדוויים

כלים אלו נאספו בנגב ובסיני. במרכז כלי מיתר בשם רבבה שהובא אלי מאזור ספיר בערבה. הכלי נעשה מפח שמן מנועים, עם שלד של עצים מהוקצעים. המיתרים הוכנו מחוטי תיל דקים ויחידות המתיחה מיתדות עץ זעירות. על הכלי נגנו עם קשת משערות זנב של סוס. החלילים עשויים מגבעולי קנה, צינורות פלסטיק לחשמל, צינורות נחושת לגז, צינור טיפטוף שחור ועוד. מימין חליל שנשבר וזכה לקיבוע של פיסת פלסטיק ושני קיסמים, למען יעריכון ימים. הצורך לשמוע מוזיקה או לנגן, עם יכולת אלתור הביאו להכנת חפצים אלו שיש בהם את חומרי המדבר הטבעיים והמיובאים.

מוטות הם כנראה הכלים החשובים במדבר. הם נועדו להסרת עלווה מעצים להזנת הצאן ונאספו באתרים רבים בערבה. חלק מהמוטות הם באורך של שני מטר ויותר. כלים אלו, אפשרו לספק מזון לאורך כל השנה למקנה. בשנים הברוכות הירק מתייבש כבר בסוף אפריל. בשנים שחונות אין כלל עשב. עלוות עצי השיטה הייתה מקור המזון העיקרי לאורך כל השנה. העלווה מכילה מים, חלבונים, תאית, פחמימות, ויטמינים וסוכרים. העלווה בעלת מליחות נמוכה. צמחים נוספים שימשו כמקור מזון אך בכמות קטנה.

הצגתי באופן אקראי חפצים בודדים מאלו שברשותי. כלים וחפצים מתחומים רבים וחשובים לא הזכרתי. אני יודע שחפצים רבים נמצאים עדיין בשטח וגם אצל אספנים אחרים. בעזרת החפצים, אנו חשים את האתגר של החיים במדבר. אנו מבינים חלק מדרכי הקיום בעולם המסורתי והמודרני. אנו רואים את הרצון למעט רווחה ותרבות אפילו. יש לחפצים אלו ערך רב ויש לתת להם את היחס המתאים.

הכותב, הינו עוזר מנהלת מחוז דרום באזור הערבה ומרכז הנגב

עדות אישית/זאב בארי

ב-16 במאי 1948 עליתי בגבולות על ג'יפ ונסעתי לקיבוץ נירים הסמוך שספג יום קודם התקפה מצרית קשה. בתים רבים וחדר האוכל היו הרוסים מהפגזות המצרים אך על אחד הקירות המשיכה להתנוסס הסיסמה: "לא הטנק ינצח אלא האדם".

מה גורם לאדם להיות מוכן להקריב את עצמו - מה מעצב אופיו של אדם?

אני יודע שאני צריך לספר לכם על כ"ט בנובמבר, אך לדעתי תאריך זה הוא רק פרק אחד מ-3 הכרזות מדיניות באסופה שנקראת הקמת מדינת ישראל:

פרק ראשון הוא הכרזת בלפור ב-1917

פרק שני הוא הכרזת כ"ט בנובמבר ב-1947

ופרק שלישי הוא הכרזת הקמת המדינה ב-15 במאי 1948

שלוש ההכרזות עסקו בבית לעם היהודי – בית שהפך למדינה.

אך למרות הזמנים השונים, ההחלטות המדיניות שוות רק אם הן מלוות בעשייה, בביצוע, ובנכונות אנשים שבשטח לתת את הכל כדי להביא להגשמתן. כיון שאני רק בן 95, לא יכולתי להתרשם פיסית מהצהרת בלפור, אך יתר 2 ההחלטות נגעו בי בחיי ובפעולותיי בשטח.

כן, במלוא הצניעות אני מחשיב את עצמי כאחד מבניה, בונה ומקימיה של המדינה המדהימה שלנו ולכן חשוב בעיני להדגיש את התהליכים שהשפיעו עלי ועיצבו את האופי שלי.

מי אני? שמי כעת בארי זאב ואני בן 95, אך שמי 'סולפי בורנשטיין'; עיר הולדתי – יאסי שברומניה. חוויתי את שנאת היהודים במלואה - קללות ומכות.

בן 10 סולקתי עם כל הילדים היהודים מהגימנסיה הרומנית ונקלטתי עם כולם בבית הספר היהודי שהוקם על ידי הקהילה היהודית. שם גם הסתקרנתי בהאזנה לסיפורים על ארץ ישראל – סיפורים שסופרו על ידי תלמידים בוגרים שאחר כך אמרו לי שהם שייכים לתנועה בשם 'השומר הצעיר' ואסור לספר עליה כי היא במחותרת. כך טופטפתי בגרעיני ציונות, בגעגועים אך גם בנכונות לתת ולהקריב.

ב-1941 הייתי בן 14 כשב-29 ביוני שוטרים רומנים וחיילים גרמנים רצחו שלישי מיהודי יאסי ברחובות וברכבות-מוות. אבי ואחי נשלחו לרכבות ושרדו, ואותי הציל קצין משטרה רומני שהכיר אותנו. אירועים אלה הטביעו בי את התחושה שרומניה אינה ביתי ועד היום אין לי שום יחס חם אליה.

בחודש מרץ 1944 הייתי בן 16 כשראש התנועה אמר לי: "סע לבוקרשט, אולי אפשר לנסוע לארץ ישראל – לפלשתינה; אתן לך מכתב לראשי הציונים בבוקרשט". אתם מבינים? אני בסך הכל בן 16. הוא לא הכיר את הורי ולא דבר איתם, מה היה עלי לעשות?

הצבא הרוסי היה בפרברי יאסי והעיר שרצה חיילים גרמנים. אולי עוד מעט תיגמר המלחמה? למה לעזוב?

דיברתי עם הורי, סיפרתי להם על התנועה ועד היום אינני מבין איך הם נתנו לנער בן 16 לנסוע אל הבלתי נודע והבלתי ידוע - בלי כסף, בלי תעודות ועם אחראי שלא הכירו.

וכך מצאתי את עצמי בחול המועד פסח 1944, יחד עם עוד 7 צעירים בגילי, על אוניה באורך חצי אולם, זו ששטה מקונסטנצה לאיסטנבול, ומשם ברכבת דרך כל תורכיה ולבנון עד עתלית, ושם האנגלים סגרו אותנו במחנה (כי הרי באנו מארץ אויבת) וכן DDT ותספורת אפס - אין הנחות (האונייה שבאה אחר כך בשם 'מפקוריה' ובה עלו רוב חברי מקן 'השומר הצעיר' ביאסי, הוטבעה על ידי צוללת גרמנית ורק שורדת אחת נותרה לספר על כך).

ואני צעדתי על אדמת הארץ. רציתי שינוי, רציתי להיות אדם חדש ותחילה זרקתי את השם 'סולפי' וקראתי לעצמי זאב וכך רשם אותי הפקיד בעתלית, ומאוחר יותר זרקתי 'בורנשטיין' וקראתי לעצמי בארי.

נקלטתי בקיבוץ עין שמר במסגרת עליית הנוער. התנאים לא היו קלים אך תודתי העמוקה נתונה למחנכי שנטעו בי אהבה לארץ ישראל, ויחס חם לתנ"ך וערכיו ותחושת אחריות כלפי גורל עם ישראל. הם עיצבו את האופי והשקפות העולם שלי עם האידאולוגיה של שוויון בין בני אדם, נתינה והקרבה למען החברה. המתומצתים בשיר – מה עוד תבקשי מאיתנו מכורה - ואתן לך.

בסוף 1946 ייסדנו קיבוץ ונשלחנו להתיישב במצפה גבולות, אחד מ-3 המצפים בנגב. רוב חברי הקיבוץ נשאר בפתח תקווה ו-12 איש נשלחו לקבל לידם את מצפה גבולות. גדר דלה, בית ביטחון וחומת לבני-חומר ונשק סודי - מקלע שברצלוחה ממלחמת העולם הראשונה ו-1000 כדורים.

מה היה בגבולות ובמה עסקנו?

היה שם בית ביטחון (שרק תמימים יכלו להאמין שחוץ מכדורים יעצור פגז).

הייתה חומה ומספר מבנים בנויים מאדמת לס (שכל כדור עבר דרכם). לא היו לנו מים. נאלצנו לקנות אותם מהכפר הערבי הסמוך וגם הייתה לנו בריכה עם משטח אספלט לאגירת מימי הגשם בחורף. עסקנו במדידות מזג האוויר ובניסויים בגידולים חקלאיים (כל שתיל קיבל מנת ספל מים ביום) חרשנו ובדקנו את טיב אדמת הלס.

בהתחלה היחסים עם הערבים היו תקינים (חבר אחד שידע ערבית מונה כ"מוכתר") – קנינו מהם מים, אירחנו אותם בחדר מיוחד - 'מדאפה' - והצטלמנו איתם.

בגבולות הייתה מרפאה ורופא בשם דיאמנט שטיפל גם בערבים. יום אחד הגיע מכוונו ערבי שסיפר לרופא ששתה מים מהבאר ועלוקה נתקעה לו בגרון. הרופא טיפל בו אך למחרת הוא חזר אליו בלזוי הגמל שלו: גם הגמל שתה מים מהבאר...

לאחר כ"ט בנובמבר היחסים התקלקלו ו-3 צעירים נרצחו בסביבה.

איך הגענו להחלטת כ"ט בנובמבר? ההחלטה לא נפלה מהשמיים.

היחסים עם האנגלים עברו תהפוכות. ב-1939 האנגלים פרסמו "ספר לבן" שאסר על היהודים לרכוש קרקעות והגביל מאד את עלית היהודים לארץ.

הם לא התכוונו לצאת מהארץ ולא התכוונו להקים בה בית לאומי ליהודים והישוב היהודי החליט לפעול נגדם - בהפגנות, בהעפלה ובתקיפות נגד מטרות צבאיות אנגליות.

צעדתי בהפגנות תדירות בצעקות: "עלייה חופשית. מדינה עברית - הבוז לספר הלבן". 'ההגנה' וארגוני 'אצ"ל' ו'לח"י' פעלו נגד הצבא האנגלי.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, הישוב היהודי עמד בפני דילמה: להתגייס למלחמה נגד הגרמנים או להמשיך בפעולות נגד האנגלים. הדעות היו חלוקות.

הישוב היהודי התגייס ברובו למלחמה בנאצים (כ-35,000 צעירים בצבא הבריטי, תחשבו על האחוזים - בארץ היו אז כ-600,000 יהודים). רצינו שתוקם יחידה יהודית ייחודית. האנגלים התנגדו ותחילה, אך לקראת סוף המלחמה הוקמה הבריגדה היהודית ובראשה רב-סרן יהודי.

באיזו גאווה הבטנו על הסמל של מגן דוד והדגל על דש מדיהם של הלוחמים היהודים. הבריגדה היהודית לחמה באיטליה. (ואחרי המלחמה חייליה עזרו רבות לעלית המעפילים).

בתום מלחמת העולם השנייה, הבריטים המשיכו באיסוריהם והתכחשו לזעקות הפליטים היהודים מן השואה, ולכן הוגבר המאבק להעפלה כדי להשפיע על דעת הקהל בעולם.

"תנו ל-100,000 מפליטי השואה לעלות", זעקו הכותרות באנייה 'אקסודוס' ואחרות, "אחרי כל מה שסבלו - מגרשים אותם בחזרה לאירופה הספוגה בדם יהודי?"

הייתי חבר ב'הגנה' ונשלחתי לקורס מפקדי כיתות של הפלמ"ח. הרבה אימונים עם מקלות ומעט טיפול בלילות נסתרים עם טומיגאן ורובים קנדיים ששקלו טונה.

אני זוכר לילות שמירה כדי שיוכלו להוריד מעפילים לחופי הארץ. כש'הגנה' הסתירה מעפילים בקיבוץ גבעת חיים והאנגלים הטילו מצור על הקיבוץ, השתתפתי בפריצת המצור. היינו בלי נשק, אך החיילים האנגלים ירו עלינו והרגו 7 חברי הגנה. (לא נראה שהביאו אותם לדין על כך).

3 הארגונים הצבאיים של היישוב פעלו בצורות שונות במאבקם באנגלים, בדרכים שונות אך מטרתם אחת - גירוש האנגלים והקמת מדינה שתפתח שעריה לפליטי השואה ולכל היהודים בעולם.

הוגברה הפעילות להקמת ישובים, ופעולות צבאיות נגד הצבא הבריטי. חלקן על ידי איחוד המפקדות של 'ההגנה', אצ"ל ולח"י. (פיצוץ תחנות רדאר, גשרים, בתי מלאכה צבאיים ואף מחנות חיילים, פריצת כלא עכו, פיצוץ מלון המלך דוד ועוד).

לכן, החלטת כ"ט בנובמבר לא נוצרה יש מאין.

המאבק המשולב של העפלה, התיישבות ופעולות צבאיות הצליח ולממשלה הבריטית נמאס והם פנו לאו"ם כדי להקים ועדה בינלאומית שתציע פתרונות.

אני זוכר התלבטויות של מנהיגי הישוב, איך נשפיע על חברי הועדה – בתחנונים, בלחצים ובהגברת ההעפלה, בהבלטת ייאוש הפליטים באירופה, בפיתויים ובתשלומים. כל חבר בהנהגה גייס חברים ומכרים ברחבי העולם כדי לנסות להשפיע. אך מה יהיה עם הנגב והוא ריק – ריק (ואז הוחלט להקים 11 ישובים שלמעשה גרמו אחר כך להכללת הנגב בשטח המדינה היהודית המוצעת). השתתפתי בהבטחת ההקמה של קיבוץ נירים שהוקם בשכנות לגבולות.

הועדה החליטה להמליץ על תכנית החלוקה והקמת שתי מדינות, יהודית וערבית.

מפת החלוקה מצביעה על מציאות כמעט בלתי אפשרית, ללא הגליל המרכזי, עם רצועת חוף צרה.

היהודים הסכימו אך הערבים התנגדו. אמרנו - מה יהיה?

זו רק הצעת החלטה והערבים מתנגדים והאנגלים יכולים עדיין להתכחש לה.

כעת התחיל המאבק להשפיע על חברות האו"ם. הנהלת הישוב חפשה עצה איך ניתן להשפיע על כל מדינה. אך גם מדינות ערב (ובעיקר מצרים ובעלות מקורות הנפט) הפעילו לחצים כבדים כנגד.

ואז - פצצה: "נאום גרומיקו". שר החוץ הרוסי גרומיקו נאם נאום תמיכה נלהב והיסטורי בזכות הקמת המדינה (מה אכפת להם לדפוק את הבריטים).

האמריקאים, שהיו נתונים ללחצים של מפיקות הנפט, היססו והנציג האמריקאי דיבר על אפשרות של משטר נאמנות בינלאומית. איננו יודעים את האמת, אך הרכילות שהתפשטה בקרבנו סיפרה על יהודי מקנזס סיטי שהיה חבר נעורים של הנשיא טרומן, שהתערב ברגע קריטי מאד והשפיע עליו. הנאום האמריקאי שדבר באו"ם שעה על נאמנות, קיבל פתק וסיים - "ולכן נצביע בעד תכנית החלוקה".

בכ"ט בנובמבר 1947 - הדיון וההצבעה באו"ם - התמונה הסופית לא הייתה ברורה. הייתי בפתח תקווה, כולנו האזנו לרדיו במתח עצום. כל הצבעה עוררה קולות של שמחה או שריקות בוז. ואז כרעם ביום בהיר שודרה ההחלטה 33 בעד ו-13 נגד - יש רוב בעד.

פרץ שמחה הציף אותנו - הצלחנו, השגנו - יש לנו מדינה - ולא משנה שהיא פצפונת ומקוטעת... היא שלנו.

וכל הרחובות היו מלאי אדם רוקדים, צועקים, מתחבקים ומתנשקים.

איזו התלהבות ואיזו תמימות, הרי זו רק החלטה, ורק כעת מתחיל המאבק להגשים את ההחלטה, הרי הערבים לא יישבו בשקט. ההכרזה חשובה אך ללא ההגשמה, המעשים בשטח, הביצוע של אנשים חדורי רצון ונכונות לתת, להקריב, לא היה מתקיים הביצוע. עוד באותו לילה גויסתי. בסמוך לפתח תקווה שכן הכפר הערבי 'פגיה' וצריך היה להבטיח שהאוטובוסים לא יותקפו. הערבים פתחו בהתקפות בכל הארץ. הישוב התכונן למאבק על הקמת המדינה. אני נחשבתי כבעל ניסיון צבאי ולכן נשלחתי לתגבר את מצפה גבולות וגרנו באוהלים.

הרוסים תמכו לא רק מדינית (נאום גרומיקו) אלא גם אפשרו לצ'כיה (שהייתה שייכת לגוש המזרחי) לשלוח אלינו בדחיפות רובים ומקלעים, ועלי הוטל לאמן בנשק את חברי נירים.

הגדוד ה-8 של הפלמ"ח בפיקוד חיים כידוני (בר לב) הגיע לצאלים. התכוננו והתאמנו ושאלה ריחפה באוויר - האם מצרים תתקיף?

ב-15 במאי 1948 - בן גוריון הכריז על הקמת המדינה, וצבאות ערב הצטרפו ללחימה של ערביי ארץ ישראל נגד הישוב היהודי. לא הספקנו לשמוח.

לסיכום, אני גאה מאד בישראל והישגיה. ערכנו ניסויים בספלי מים על כל שתיל והיום תמצאו באזור פרדסים ותפוחי אדמה.

מזקקנו לנשק מכל העולם והיום גרמניה מציעה ש'כיפת ברזל' ו'החץ' הישראליים יתפרסו לאורך גבולות אירופה כמגן.

גם מצינור מים של 6 צול הפכנו למעצמה להתפלת מי-ים ומוכרים מים לשכנותינו ופטנט הטפטפות מתפשט בעולם.

ההייטק הישראלי מפורסם בעולם.

ההכנסה לנפש היא מן הגבוהות בעולם.

ומה על מפעלי יבנה ודימונה וה"פרסומים בעולם".

ועוד, ועוד...

2 פעמים הייתי בשליחות חינוכית באמריקה הלטינית. חיים שם מאות אלפי יהודים. שאלתי אותם: "מה הקשר שלכם למדינת ישראל? למה אתם חושבים שם דירות ותומכים בה?" והתשובה: "זו פוליטת הביטוח שלנו – עצם קיומה מעלה את הגאווה שלנו".

במהלך שליחותי במקסיקו הייתה רעידת אדמה איזמה ועשרות מבנים קרסו ואלפים נספו. הממשלה פרסמה כרזה ES MAS GRANDE QUE SUS PROBLEMAS MEXICO:

'מקסיקו היא גדולה יותר מבעיותיה', גם מדינת ישראל מלאה בבעיות קיומיות, דאגות וחילוקי דעות אך אני בכל לבי מאמץ את הסיסמה הזאת.

מדינת ישראל שלי היא קטנטונת אך היא גדולה יותר מהבעיות שלה והיא שלי וזה בית-תודה!

מתוך עדות אישית של זאב בארי, מיום עיון לציון כ"ט בנובמבר, אוניברסיטת בר אילן

קדמוניות שכונת אל-הוזייל (שכונה 36) ברהט

העיר רהט נכנסת בשנים האחרונות לתהליכים שונים הקשורים בתכנון העיר, מורשת ותיירות. במסגרת זו נפתחו בה מספר יוזמות שונות המעמידות את מורשת התרבות הבדווית במוקד. במקביל לזה, במשך שנים רבות מקדמת חמולת אל הוזייל את שימור מורשת המשפחה בהקשר לפעלו של השייח סלמאן.

נספח השימור לתוכנית 618-0462630, נערך במסגרת הדיונים על הכנת תכנית המתאר לשכונה 36 (אל-הוזייל) והעיר רהט, דרשה הועדה המחוזית לערוך סקר אתרים היסטוריים והמשימה הוטלה על כותבי שורות אלה. תעתיקים שונים לשם המשפחה מופיעים במקורות ובספרות. בעבודה זו אנו נוקטים בשם אל הוזייל, כפי שנוהגים כיום בני המשפחה.

רקע גאוגרפי

שכונת אל הוזייל (או 'כפר אל הוזייל', הממוספרות כיום כשכונות 35-36), אלו הם השטחים ההיסטוריים של שבט אל הוזייל. ההתיישבות הראשונה החלה על הגבעה בה נבנה הארמון, והמוגדרת כיום כשכונה 36. השטח מיושב בעיקר על ידי בני משפחתו הקרובה של השייח', שבהחלטה היסטורית לא נכללו בשכונות שנבנו עבור רהט, טרם היוותה עיר, ונשארו מחוץ לקו הכחול וההתייחסות אליהן עד היום היא כאל כפר לא מוכר ('כפר אל הוזייל').

השכונה הראשונה נבנתה על גבעה בגובה של כ-200 מטרים מעל פני הים, ובמדרון המשתפל מזרחה לכיוון ערוץ נחל שובל (Wadi Zubalah) האזור נחשב כמדברי המושפע מהאקלים הים-תיכוני ומהאקלים המדברי ערבתי. מאפייניו העיקריים הם מיעוט וחוסר סדירות המשקעים עם מוצע משקעים שנתי של כ-200-250 מ"מ, משרע טמפרטורות גדול בין היום ללילה ובין עונתי, לחות נמוכה ביום, קרינה חזקה וסופות אבק. ממזרח שורת גבעות המהוות את הקצה של גבעות שפלת הנגב. הקרקע בעיקרה אלוביאלית, בעלת מאפיינים של ס - קרקע דקת גרגר המוסעת על ידי רוחות.

ממזרח לשכונה הנדונה נמצאות עוד שתי פזורות של בני שבט אל הוזייל: האחת הוזייל אבו ואדי והשני א-זיאדנה. שתיהן, כמו גבעת האחוזה, אינן נמצאות בתחום העיר רהט אלא

בתחומי המועצה האזורית בני שמעון. כשהוקמה העיר רהט הם העדיפו להישאר בבתיהם על אדמותיהם ולא לעבור לעיר החדשה.

התיישבות משפחת אל-הוזייל נעשתה על שטח האתר הקדום המוכר כ'ח'רבת זובאלה'. החורבה הופיעה כבר במפת הקרן לחקירת ארץ ישראל (PEF) הבריטית מ-1878. למרות הצלצול הדומה, מקור השם לא היה גל אשפה ('זֶבְאֵלָה' בערבית), אלא שיבוש השם סובילה (SOBILA) שם של עיר המופיעה כבר במפת מידבא. מפת פסיפס מפורסמת זו, שהתגלתה בעיירה מידבא שבעבר הירדן, נוצרה במאה השישית, והיא מפרטת שמות יישובים רבים בארץ ישראל בתקופה הביזנטית. ליד סובילה ניתן לזהות גם את הוגה – שם שהשתמר בכפר הוג' (היום ליד 'חוות שקמים', של משפחת שרון) – ואת 'בית הגידאה', שממנו נגזר שם המושב בית הגדי, שהוקם בסוף 1949 סמוך לח'רבת ג'נדי. השם סובילה כשלעצמו הוא כנראה שיבוש של השם התנ"כי שובל, שנזכר פעם כאחד מבני שְעִיר (דברי הימים א, א, 38), פעם כ'אבי קרית יְעָרִים' (דברי הימים א, ב 50), ופעם כאחד מבני שבט יהודה (דברי הימים א, ד 1) (נבון 2016).

בעת עבודות פיתוח וכן חפירות לא מוסדרות, עולים ממצאים ארכאולוגיים שונים באתר. למרגלות הארמון ומזרחית לו, שרדה מערה חצובה בסלע הקירטון, שני בורות שאחד מהם נראה כממגורה קדומה. אין ספר כי שרידים אלה שייכים ליישוב הקדום.

כמאתיים וחמישים מטרים מזרחית לחורבת סובילה מתרוממים פני הקרקע ואבני בנייה נראות על פני השטח, מה שמעיד על פעילות בתקופות הקדומות. המייצגים המובהקים של פעילות זו הם שני בורות מים הזהים בתכניתם ובשיטת הבנייה שלהם. הבורות בנויים אבני גיר מקומיות ודפנותיהם מטויחות בטיח הידראולי וחתכם כבד פעמון. ניתן להבחין בתהליך הבנייה והטיח של הבורות על פי קווי הבנייה. קוטרו הפנימי של בסיס הבור מוערך בכארבעה מטרים ועומקם כשישה מטרים. חוליות הפתח של הבורות לא שרדו וכיום הם בקוטר של כמטר אחד. בבור הצפוני מבין השניים, בחלק הגבוה של הדופן המזרחית שלו, בעומק של כחצי מטר מן הפתח, קיים עיטור גדול של צלב שצויר בטיח. אורך צלעות הצלב כחצי מ'. יש להניח כי הבורות הם חלק מההתיישבות בחורבת זובילה בתקופה הביזנטית.

הכותבים הינם, פרופ' אבי ששון יו"ר ועדת דרום, וראש החוג ללימודי ארץ-ישראל במכללה האקדמית אשקלון עידו שלום הנדסאי-אדריכלות, עומד בראש משרד שלום-אדריכלות ויועץ לעיריית באר-שבע

"כלום סמוק דמה של הנערה מדמו של הנער?"/ עפר יוגב

פרולוג - 80 שנה ימלאו השנה למצפה הראשון בנגב (ולשני המצפים הנוספים, מצפה רביבים ומצפה בית אשל). ב-1947, נפתרה בעיית במים בנגב, עם הנחת צינור המים הכפול מקידוח חברת מקורות בניר עם, לקו הנגב המערבי (סוף הקו בדנגור – התיישבות נירים הראשונה) והמזרחי (סוף הקו בחצרים). הערבים התנגדו להנחת קו המים על אדמתם. באישור שלטונות המנדט הבריטי, הניחו את קו המים לצד אם הדרך המנדטורית. רוב הקו היה מוצנע באדמה בעומק 30-40 ס"מ, עובדה אשר איפשרה לחבל בצינור על-ידי ירי או בעזרת מקוש. כדי לשמור על קו המים, הורכבה קבוצת נוטרים שפיטרלה לאורך תוואי הצינור. כדי לתגבר את השמירה בקו המים באזור הנגב המערבי, הוחלט להוריד למצפה גבולות הכשרות מגוייסות של הפלמ"ח. עליהם הוטל ללמוד את דרכי הסביבה, היות ובמפות האזור המנדטוריות רבו השבילים שלא סומנו. מדי יום, יצאה מחלקה ללמוד את השטח, לרשום ציוני דרך, לאבטח את הצינור ולחבור לקיבוץ נירים (דנגור). בשנתו הרביעית של המצפה, ימים אחדים אחרי שחגגו בגבולות את קבלת תכנית החלוקה בעצרת האו"ם (כ"ט בנובמבר), ב-9 בדצמבר 1947, יצאו מגבולות תשעה חברי גרעין הכשרה נען של פלמ"ח

בפיקודו של אסף שכנאי, כאשר מסלולה עובר מערבית ל'תל פארעה' (כיום תל שרוחן, על גדת נחל בשור דרומית לפארק אשכול), לצד תוואי קו המים בואכה לקיבוץ נירים.

להלן, מובאות עדויות שנאספו ותועדו בארכיון גבולות:

שמעון אלוני (מפקד האזור, חבר גבולות):

"ב-9 בדצמבר יצאו תשעת הצעירים מגבולות לסיור אבטחת תוואי הדרך שהוביל לישובים אורים, צאלים, גבולות ונירים. נשקם כלל שני רימוני-יד וסטן אחד. מחשש היתקלות עם המשטרה הבריטית, פורק הסטן וחלקיו פוזרו בכליהם של אנשי החוליה. כשהגיעו אנשי החוליה ל'שייח נוראן' (כיום קיבוץ מגן), תעו בדרכם והדרימו יתר על המידה. עד מהרה מצאו עצמם במבואות הכפר הערבי שועוט (כיום חוות צאלה-משק צאן), שם גם פגשו בכניסה לכפר שני שוטרי מכס מזוינים שבירכום לשלום ואף אפשרו להם להיכנס לתוככי הכפר. משהתקרבו למרכז הכפר, הוקפו אנשי החוליה על-ידי המון ערבי מוסת. הצעירים היהודים נלחמו על חייהם. בסכינים וחרבות התנפלו הצעירים הערבים על אנשי החוליה, ורק שלושה מבין התשעה נחלצו והצליחו להגיע לנירים".

אלוף אברהם אדן 'ברן' (חבר נירים – דנגור):

הם הגיעו לחצר דנגור באפיסת כוחות – שלושה צעירים, חיוורים ורטובים מזיעה ובפיהם סיפור זוועה: בשעת בוקר יצאנו שמונה בחורים ובחורה אחת, מרים שחור, מגבולות לסיור באזור – כדי להכיר את הסביבה. התשעה הגיעו ל'תל פארעה' ומשם פנו מערבה. כקילומטר אחד ממזרח לכפר בדואי קטן, שועוט, במסעף דרכים, פנו בטעות לדרך הלא נכונה שהובילה אל ה"רחוב" היחיד של שועוט. במרכז הכפר, ליד הבאר, נקהלו סביבם ערבים מצויידיים באלות ובגרזינים. ברשותם של הצעירים היו – כמנהג חוליות ההגנה בראשית מלחמת העצמאות – 2 רימונים וסטן מפורק לשלושה חלקים, טמונים בתוך תרמיליהם של שלושה מהם. לנוכח ההתקהלות המאיימת, פקד מפקד הכיתה, אסף שכנאי, על אנשיו להוציא את הנשק המוסתר, אלא שהערבים הספיקו לחטוף את אחד מחלקי הסטן. במצב דברים זה, פקד אסף לסגת מערבה והצעירים פתחו בריצה. המשך ההשתלשלות ברור פחות. על פי סיפורי הניצולים החל מרדף אחר הנסוגים, כשהערבים רודפים אחריהם, רכובים על גבי סוסים. עפ"י גירסה אחת הטילו כנגד הרודפים את שני הרימונים שהיו ברשותם, מעשה שגרם להשתהות-מה של הערבים, אך זה לא עצר את הרודפים. לא היה עוד במה לעמוד מול הערבים שטופי האיבה. שישה מבני החבורה ובניהם הבחורה, נרצחו בידי הערבים במקום שנלכדו – באכזריות, בגרזינים. הניצולים ראו את מעשי הרצח הזוועתיים ובהיותם מחוץ לטווח השגתם של הרודפים."

יוסף ק, חבר הכשרת פלמ"ח נען:

"מדי יום היינו יוצאים לסביבה על מנת להכיר אותה והנה באותו היום, יצאנו שתי כיתות מגבולות לסייר את הסביבה, כפי שהיינו עושים זאת יום יום. הלכנו עד תל פרע (שרוחן). זהו תל גבוה שממנו אפשר לראות שטח גדול ולצפות יפה על הסביבה. כיתה אחת שלי עלתה על התל וכיתה שנייה הלכה כלפי הכפר הערבי שועוט ושם אירע המקרה: מסיתים ערבים שהגיעו למקום, אספו את תושבי הכפר והסיתו אותם נגד היהודים. בראותם קבוצת יהודים מתקרבת המריצו את תושבי הכפר לעלות עליהם ולרצחם, כי לדברי המסיתים הם באו לתקוף את הכפר. מתוך ההמון יצאו מרצחים עם רובים והתחילו להמטיר אש על החברים. שכלנו שישה חברים יקרים, שיחד איתם חתרנו להגשמה".

מוטקה (אחד הניצולים):

צעד צעד ואנו נפרדים מהכיתה השניה ליד התל כעץ השולח שני ענפיו לצדדים. בהסתכלי אחורה, הספקתי לראות את ראשיהם שהם גולשים לוואדי. החזרתי את מבטי כלפי כיתי – אנו ממשיכים לצעוד. כולנו זקופים ורעננים, בשורה ישרה, מבטינו מופנים קדימה. וללא כל פחד צועדים קדימה. תשעה אנו בשורה, שמונה נערים ונערה אחת. זכורני רגע זה לפני כניסתנו לכפר. באותו מסע צריכים היינו להגיע לנירים: מסע סיור של כיתה המתנהל יום-יום בנגב, לשמירת הביטחון וההגנה במקום. נכנסנו לכפר בלי כל חשש וללא פחד, כי לא ידע איש מאיתנו את מה שעתיד להתרחש. אגב הליכתנו, הגענו לבאר הכפר ופה היה הדבר. לפתע יצא ערבי מבין הבתים והתחיל לירות בנו, ומיד הופיעו עשרות ערבים, שניסו להכותנו ואנו כלל לא פיללנו למאורע זה. הוצאנו את נשקנו, אבל היינו רק יחידה קטנה מול כפר שלם. עמדנו איתן במה שהיה בידנו. באופן מיוחד זכורה לי עמדתם הנועזת של יעקב, אסף ואריה אשר נחטפו ראשונים בידי הפורעים. החילוננו לסגת, הם רדפו אחרינו וידם השיגה את מרים, מאיר ויוסף – נשארנו שלושה. המשכנו לרוץ לכיוון נירים כשאנו משאירים את הנרדפים והמרצחים מאחורינו. עייפים וחסרי נשימה עמדנו לרגע, הסתכלנו אחורה – אין כל אדם, לא הם ולא חברינו. הרוע והדאגה ריסקו את לבותינו, מה קרה ומה יקרה עם הנשארים. איך יצאנו מול המאורע, לא ברור היה. הגענו לנירים באין אונים, משם נסענו לחברתנו בגבולות."

מיומנו של ד"ר ישראל דיאמנט (הרופא מגבולות):

"ביום 9.12.1947 חל באזורנו אירוע מזעזע מצד הערבים כלפי בחורינו. כיתת סיור לאורך קו המים, שכללה 8 בחורים ובחורה, טעתה בדרכה והגיעה בטעות לכפר שועוט. ללא כל התגרות מצדם הסתער עליהם המון פרוע ומוסת. 3 חברים הצליחו בכוחות על-אנושיים להימלט לנירים ואילו הבחורה ו-5 בחורים נלקחו וגורלם לא נודע. ביקשנו את עזרת המשטרה הבריטית, ולעת ערב הופיעו בגבולות שתי מכוניות-ג'יפ בהן 2 שוטרים בריטיים ו-2 שוטרים ערביים. הם באו לקחת אותי, את הרופא. צרפתי כעוזר את שמעון מפקד האזור מגבולות. ועם שקיעת החמה הגענו למבואות הכפר ונתקלנו במטר יריות מכל הכיוונים. בנו לא נפגענו ונסוגנו. שמעון חזר לגבולות ואני הצטרפתי עם הבריטים למשטרת באר שבע. למחרת חזרנו עם כוח משטרה מתוגבר לכפר. הכפר נמצא נטוש מיושביו ובמוצאות הכפר אספנו גופות פזורות ומרוטשות של הלוחמים. הם היו הקורבנות הראשונים שנפלו בנגב. בשבילי ובשביל חברי ההכשרה, זאת הייתה הפעם הראשונה שנפגשנו עם המוות וקרבנות המלחמה."

אפילוג - דן לב ארי; מתוך עונג שבת אפריל 2015

"ב-15 בדצמבר, מספר ימים לאחר התקרית בשועוט, וארבעה ימים לפני פרסום 'מגש הכסף', חזר יצחק שדה מסיור בנגב (שבינתיים התרחשו בו עוד כמה תקריות דמים). בעקבות הסיור, ובמה שנראה כהפקת לקחים מתקרית שועוט ואלה שבאו בעקבותיה, המליץ שדה לדוד בן גוריון להגדיל את מצבת כוח האדם בנגב, לספק ללוחמים כלי רכב משוריינים ונשק ארוך-טווח ולבצר את היישובים. האם ייתכן ששדה שיתף בחוויותיו מן הסיור בנגב ומלקחי התקריות שם את ידידו הטוב אלתרמן, ממש ערב כתיבת 'מגש הכסף'? לא נדע. ובאשר להשפעה קונקרטיית של 'תקרית שועוט' על מאפייניו ותכניו של 'מגש הכסף', האפשרות הראשונה העולה על הדעת היא היותה של מרים שחור השראה לדמות הנערה ב'מגש הכסף'. דמות זו מוסיפה לשיר עוצמה ושכבות משמעות: החיבור הארוטי והמקודש בין נערה לנער, וכן הטוטליות של קורבן הדור הצעיר, באופן המזכיר את דברי חז"ל על מלחמת מצווה בה יוצאים 'חתן מחדרו וכלה מחופתה' (ונזכיר שוב, מה שגם צוין בדיווחים על האירוע, שמרים שחור הייתה אמורה להינשא בתוך שבועות ספורים).

עוד יודגש, כי העובדה שבין הנופלים בתקרית הייתה גם נערה, הותירה רושם רב ביישוב והחריגה את 'הרוגי גבולות' מנופלים אחרים שהלכו ורבו בתקופה זו. כחודש לאחר האירוע פרסם העיתונאי אורי קיסרי הספד לזכרה של מרים שחור, וכתב עליה בין השאר: כלום סמוק

דמה של הנערה מדמו של הנער? האם יקרו בעינינו נערותינו שבעתיים מנערינו? הצג את השאלה כאשר תציג – איש לא ישיב לך גליונות. כי חם לבנו למען הילד לא פחות משהוא חם למען הילדה. ואף על פי כן... אף על פי כן, מאז העולם הוא עולם, רך לב האדם לנוכח הנערה, רך שבעתיים לנוכח גופת הנערה".

הכותב: הינו ארכיונאי ונאמן שימור קיבוץ גבולות